

УДК 930.25(092)(477)

І. М. МАГА*

ДО 120-РІЧЧЯ ВІД ДНЯ НАРОДЖЕННЯ
КОРИФЕЯ УКРАЇНСЬКОЇ АРХІВІСТИКИ
ВІКТОРА ОЛЕКСАНДРОВИЧА РОМАНОВСЬКОГО
(1890–1971)

У статті здійснено реконструкцію життєвого і творчого шляху В. О. Романовського, розкрито внесок історика-архівіста у розвиток національної архівознавчої думки та архівної справи, процес становлення централізованої системи архівних установ України.

Ключові слова: В. Романовський; архівіст; історик; Київ; Караганда; Ставрополь.

“...Праця архівістів важка і непомітна – архівіст зберігає, впорядковує та підготує цеглини для будинку історичних дослідів – історик буде його...”

*В. О. Романовський.
Нариси з архівознавства... –
X., 1927. – С. 135.*

Персоніфікація суперечливого процесу розвитку української архівістики на початку ХХ ст., яка характеризується виробленням основних домінант в архівній справі, розробленням теоретичних засад архівознавства, його термінологічного інструментарію тощо суттєво сприяє всебічному висвітленню інтелектуального та соціокультурного середовища радянської пори. Історія української архівістики багата на події та людей, які творили ці події. Серед видатних речників архівознавчої думки першої третини ХХ ст., які своєю практичною діяльністю та науковими ідеями прокладали шляхи до здобутків сьогодення, чільне місце посідає Віктор Олександрович Романовський. Осмислення його просопографічного образу, наукової біографії та масштабної творчої спадщини має особливе значення з огляду на внесок історика-архівіста у розвиток модерної історичної науки,

* *Мага Ірина Миколаївна* – кандидат історичних наук, старший науковий співробітник, директор Українського науково-дослідного інституту архівної справи та документознавства.

сучасного архівознавства та практику архівної справи. В. О. Романовський, як і О. Грушевський, В. Модзалевський, П. Клименко, В. Міяковський, В. Веретенников, О. Водолужченко, яскраво репрезентує особливості доби дисциплінарного оформлення архівознавства та періоду становлення централізованої системи архівних установ. Постійне звернення до творчої лабораторії історика-архівіста, переосмислення його здобутків в історичній думці та архівній практиці свідчать про його неординарність, а також незаперечний вплив на розвиток національної архівної науки на зламі XX і XXI століть.

Становлення історика-архівіста

В. О. Романовський народився на Сумщині, в одному з найдревніших українських міст – Глухові. У витягу з метричної книги за 1890 р. Різдово-Богородицької церкви Чернігівської Духовної Консисторії м. Глухова зафіксовано: “...родился Генваря четвёртого дня, а крещёнъ четырнадцатого дня Викторъ, родители его запасный старший писарь унтеръ офицерскаго званія Александръ Іосифовъ Романовскій, римско-католическаго исповѣданія и законная жена его Анна Петрова дочь православного исповѣданія...”¹. Відомий російський історик В. О. Захаров, який у студентські роки тісно спілкувався з Віктором Олександровичем, згодом у своїх працях наголошував на шляхетному походженні батьківської гілки роду В. Романовського². В цілому, зважаючи на всі життєві перипетії вченого, коло наукових зацікавлень у юнацькі роки та скупість документально зафіксованих відомостей про родові коріння науковця, можна висловити припущення про непросте походження роду Романовських.

Дитячі та підліткові роки В. Романовського минули в Глухові. Джерельна база цього періоду – скупа. Втім, достеменно відомо, що з дитинства він захоплювався музикою та серйозно займався хором співом³, і саме у гімназійні роки В. Романовський здружився з майбутнім визнаним поетом-неокласиком і літературознавцем – М. Зеровим⁴.

У 1909 р. В. Романовський вступив спочатку на медичний факультет Київського університету св. Володимира, але у тому ж році під впливом лекцій М. Довнар-Запольського перевівся на історико-філологічний⁵. Саме під впливом метра та поширених на початку XX ст. ідей позитивізму сформувався світоглядний підхід В. Романовського до розуміння історії, розкрився його дослідницький талент та визначився спектр наукових пріоритетів. У студентські роки В. Романовський продовжував цікавитися музикою, відвідував концертні виступи студентського хору університету. Йому пощастило долучитися до реалізації творчих задумів великих подвижників української культури, фундаторів національних традицій в музиці – М. Лисенка та О. Кошиця⁶. В університеті про-

Плідний “київський” час

У червні 1918 р. В. Романовський отримав можливість продовжити навчання в магістратурі з призначеною від міністерства освіти стипендією¹². Він звільнився з архіву, але поточної роботи не стало менше. Навпаки, окрім основної роботи – написання дисертації, професорський стипендіат викладав в університеті, Київському археологічному інституті (далі – КАІ), Українській академії мистецтв та інших вищих школах м. Києва. Активно співпрацював з ВУАН. З 1919 р. брав участь у роботі Комісії: зі складання історико-біографічного словника видатних діячів України, Історико-географічній¹³, а згодом і в Комісії західно-європейського права¹⁴. Наприкінці 1920-х рр. його було обрано спочатку секретарем, а потім головою Археографічної комісії.

У 1920 р. В. Романовський витримав іспит на ступінь магістра російської історії¹⁵, але за власними свідченнями, саме через фінансову незабезпеченість він не зміг своєчасно “нормально закінчити дисертацію”¹⁶. Після смерті І. Каманіна, 25 січня 1921 р., рішенням Архівної наради при Українській Академії Наук (далі – УАН), В. Романовського, якому тільки-но виповнився 31 рік, було призначено тимчасовим заступником завідувача Центральним архівом давніх актів у Києві, а з лютого того ж року, після остаточного перепідпорядкування КАДА – УАН(ВУАН) – завідувачем. Відтак, на початку 1920-х рр. В. Романовський безпосередньо долучився до розбудови архівної справи та створення національної централізованої системи архівних установ. На цій посаді він послідовно домагався підпорядкування очолюваної ним установи Центральному архівному управлінню (далі – ЦАУ), вміло керував колективом, забезпечував фізичне збереження архівних документів, із завзяттям організовував наукову роботу архіву, займався розробленням питань едиційної археографії, експертизи цінності документів та довідкового апарату до них.

Нагадаємо, що процес перепідпорядкування КАДА з-під відома Київського університету (на той час вже Вищого інституту народної освіти) до УАН був тривалим та доволі болісним. Університетське керівництво вважало архів своєю структурною одиницею і допоміжною установою. В. Романовському довелося нелегко. Давалася взнаки й складна психологічна атмосфера. Незважаючи на штатну неукомплектованість та фінансову скруту, ціною власного ентузіазму, постійних компромісів, а подекуди й конформізму молодому завідувачу вдалося досить швидко налагодити роботу очолюваної ним установи. Разом з АК ВУАН В. Романовський розробив план організаційної та наукової роботи архіву. Реалізація як суто управлінських рішень, так і впровадження наукових задумів у КАДА проходили з постійними ускладненнями, оскільки їх схвалення та затвердження залежало від різних інституцій. Наприкінці 1922 р. В. Романовський у листі до Д. Багалія

писав: "...Користуюся нагодою, щоб... просити Вас і надалі взяти наш Архів у свою оборону й протекцію. Діло в тому, що наш Архів давніх актів лічиться під керуванням ВУАН в науковому відношенню, а в адміністративному підлягає Главарху... Не дивлячись на це, Академія Наук вважає можливим ламати наш окремий бюджет і гроші, які надсилає Главпрофобр тільки частково попадають Архіву древніх актів. Я гадаю, що Науковий комітет затверджуючи окремий бюджет Архіву не мав на увазі такого становища. Тому ... ми всі співробітники Архіву просимо Вас з'ясувати цю справу і добитися щоб: 1. Архів древніх актів мав окремий бюджет. 2. Щоб гроші надсилалися на адресу Архіву (Київ. Архів давніх актів при ВУАН, Керівничому). 3. Щоб залишити нас як ми зараз єсть, під Главархом, а наукове керування залишити за Академією"¹⁷.

Постановою Раднаркому від 3 січня 1923 р. про "Центральне Архівне Управління" завідування всією архівною справою було передано з відома Головного архівного управління при Народному Комісаріаті Освіти до ЦАУ при Всеукраїнському центральному виконавчому комітеті (ВУЦВК), а з 1 жовтня 1924 р. рішенням ВУЦВК'у в систему центральних архівних установ УСРР було включено і КЦАДА¹⁸. ВУАН, маючи наукову зацікавленість, на таку зміну відреагувала негативно. Каменем спотикання між Академією Наук і ЦАУ стало право на видання архівних документів, яке, після підпорядкування КЦАДА Укрцентрархіву, надавалося тепер і останньому. ВУАН продовжувала відстоювати свої інтереси щодо КЦАДА і наполягала на поверненні архіву до відома Наркомос'у. У березні 1924 р. В. Романовський у листі до Д. Багалія писав: "...Зараз Архів передано до повного розпорядження Археографічної Комісії, яка здається, буде претендувати не тільки на наукове керування нами (проти цього ми не висловлювалися ніколи), але і на адміністративно-господарчий контроль. Це мені здається вже порушує той статус, на який згодився Центральний архів, бо загрожує небезпека, що архівні службовці будуть перевернуті в підручних Археографічної Комісії, будуть з вимог Комісії вибирати акти до видання, а свою чисто архівну роботу – розбирання, опис, систематизацію архівного матеріалу – занегають..."¹⁹. Д. Багалій, архівіст з майже піввіковим стажем, відкрито підтримав керманіча архіву. На думку Д. Багалія, підпорядкування архіву ВУАН порушувало основний принцип централізації усіх архівних фондів та управління архівною справою, а претензія АК ВУАН на чолі з М. Грушевським на безпосереднє управління діяльністю КЦАДА була безпідставною, оскільки він вважав, що обидві установи мають різні завдання (архівні установи – скупчують, розбирають, описують архівний матеріал, а археографічні комісії їх видають), а право на видання не повинне бути предметом конфлікту, бо "актів вистачить на ціле покоління"²⁰. Не вдаючись у подробиці

1918 ^{го} года 19 ^{го} декабря.

Во время войны и смерти в светлом духе
 Виктор Александрович Романовский,
 находившийся в это время в плену и лишенный
 свободы, и помощи с своей стороны Комитета
 семьи добивался все шире и шире известности
 и поддержки, что бы ему не приходилось
 нести одиночества, и в этот момент Романовский
 просит меня? написать для помощи ему
 записку. Сие добивание писано мной лично
 в плену и заключено.

Виктор Александрович Романовский

Сейчас уведомляю, что А. В. Романовский писал о
 разрыве связи, нарисован в это время и
 записку.

Николай Николаевич Зорин

Сейчас уведомляю, что самозащиты писано
 В. В. Романовским, находившимся в это время
 в плену и лишенный свободы.

Петр Степанович В. В. Романовский

Сейчас уведомляю, что добивание писано лично
 Виктором Александровичем Романовским, находившимся
 в это время в плену и лишенный свободы. Вашим
 Митрофановичем Бавилевым.

Заповіт, складений
 В. Романовським
 у 1918 році.
 Документ зберігається
 в Державному архіві
 Ставропольського краю
 Російської Федерації.

особистісних непорозуміннь між М. Грушевським і О. Грушевським, з одного боку, та Д. Багалієм й В. Романовським, з іншого, об'єктивні відмінності позицій між ВУАН та ЦАУ щодо принципу централізації в архівній галузі та відповідного підпорядкування КЦАДА, зазначимо тільки те, що В. Романовському довелося вкотре зайняти посередницьку позицію між ВУАН та Укрцентрархівом.

В. Романовський брав участь у роботі Першої Всеукраїнської наради архівних працівників (1924), Першого Всеукраїнського з'їзду архівістів (1926), інших знакових галузевих нарадах²¹, де активно відстоював ідею недоцільності перевезення фондів КЦАДА до Харкова, дискутував з нагальних питань тогочасної архівістики, зокрема, архівного описування²², камеральної та едиційної археографії, оскільки вважав, що наукова публікація документів є одним із головних завдань архівістів²³. В. Романовський, як архівіст та викладач, з великою відповідальністю поставився до пропозиції Центрального архівного управління взяти участь у роботі Всеукраїнських курсів з архівознавства (1926 р.), самостійно розробив програму курсу "Історія архівної справи в Росії та на Україні". Під час перебування на керівній посаді вдумливо і послідовно проводив архівно-організаційну роботу, впроваджував нові методики щодо зберігання, описування та публікації архівних документів тощо. Весь науковий багаж з архівознавства, а також досвід управлінської і викладацької практики В. Романовський виклав у монографії "Нариси з архівознавства. Історія та практика архівної справи на

Україні”²⁴ (далі – “Нариси з архівознавства”) – першому навчальному посібнику з архівознавства.

Високий професіоналізм, практичний досвід роботи в архівній галузі та певний статус серед тогочасних архівістів дали змогу В. Романовському взяти участь у розробленні положення про Київський центральний архів давніх актів. В одному з пунктів проекту він визначив місце архіву в системі тогочасних архівних установ, насамперед, як наукового та методичного осередку з питань дослідження архівних документів – найважливішого джерела української історії²⁵. 1928 р., у результаті довгих перипетій, В. Романовському вдалося остаточно підпорядкувати Архів давніх актів Укрцентрархіву, зберегти його самостійний статус та затвердити нову назву – “Центральний архів стародавніх актів в м. Києві”²⁶. Одноіменна збірка стала своєрідним підсумком довголітньої наукової, методичної та практичної роботи В. Романовського в КЦАДА²⁷.

За період з 1921 по 1931 рр. вчений опублікував близько 20 наукових розвідок з архівознавства. У них В. Романовський порушував нагальні проблеми тогочасної архівістики: висвітлення історії архівних установ, архівних фондів; комплектування архівів та фондування документів у межах архіву; організація документів у межах архівних фондів та колекцій; фізичне збереження документів архіву; створення довідкового апарату до документів архіву та використання архівної інформації. Серед його статей наукового та науково-прикладного характеру важливе місце належить рецензіям та оглядам. Вони яскраво розкривають критично-аналітичний стиль його мислення. Знання польської мови прислужилися йому при написанні кількох статей-рецензій археографічного спрямування до польського фахового часопису “Archejon”²⁸²⁹. Не залишилися поза увагою вченого і видання Археографічної комісії УАН “Український археографічний збірник”³⁰ та відома праця М. Бельчикова “Теория археографии”³¹.

До іншого напряму наукових зацікавлень В. Романовського слід віднести ті праці вченого в яких порушуються питання підготовки документів до видання, їх атрибуції, наукового використання і, звісно, довголітнього зберігання. У них розкриваються його авторські підходи щодо опрацювання архівних документів (описування, систематизація, складання покажчиків), засоби їхнього фізичного збереження (консервація, умови зберігання). В. Романовський також долучився до вивчення таких тогочасних актуальних питань, як збереження архівних документів, консервація, реставрація пошкоджених грамот, “стовпців”, боротьба з біологічними шкідниками документів. Цим питанням учений присвятив низку статей³², у яких обґрунтовував різні способи консервації та реставрації документів. На той час вони були надзвичайно актуальними, своєчасними і корисними для широкого загалу архівістів. Зрештою, вони не втратили свого значення й донині.

Не применшуючи архівознавчого та джерелознавчого значення згаданих праць, нині найбільшим здобутком науково-дослідної роботи В. Романовського в галузі архівознавства прийнято вважати “Нариси з архівознавства”. Їх вирізняють сучасне тлумачення дефініції архівознавства, принцип викладення фактичної та аналітичної інформації та запропонованих методів роботи з архівними документами. Не втратила своєї життєдайності і авторська концепція викладення навчального матеріалу. Підручник В. Романовського істотно вплинув на подальший розвиток архівознавчої науки та архівної справи, послужив основою для видання в незалежній Україні першого національного підручника з архівознавства³³. Наразі “Нариси з архівознавства” й досі не втратили свого наукового і дидактичного значення, а традиції національної архівознавчої думки, започатковані вченим на початку ХХ ст., продовжують втілюватися в інших працях³⁴.

“Чорна” смуга

Наприкінці січня 1931 р. за результатами сфабрикованої справи “Київський обласний центр дій” В. Романовського було заарештовано та через 10 місяців (за відсутністю доказів) звільнено³⁵. Того ж року на II Всеукраїнському з’їзді архівістів ученого було звинувачено за обстоювання “теорії техніцизму”, “об’єктивного документалізму” та “формального аналізу”, що стало підставою для звільнення науковця з усіх керівних посад. До 1934 р. В. Романовський продовжував працювати у соціально-економічному відділі ВУАН. Багато часу приділяв вивченню джерел з історії господарського устрою Гетьманщини в XVII–XVIII ст. Ще у 1929 р. він опрацював та підготував до друку “Переписні книги 1666 р.”³⁶. Затримка публікації була пов’язана із змістом передмови, оскільки, на думку видавців, написана “формальним методом з ухилом до об’єктивізму”³⁷. Лише після “необхідного” доопрацювання вона вийшла друком у 1933 р.³⁸ Згодом відомості цих документів вчений використав під час написання кандидатської та докторської дисертацій.

У квітні 1935 р. В. Романовського на підставі ст. 54-10 Карного кодексу УСРР знову заарештовують, звинувачують у співробітництві з урядом П. Скоропадського, членстві в контрреволюційних організаціях “Азбука”, “Національне Об’єднання”, організації друкованого органу “Союзу Відродження Росії” – “Відродження”, зв’язках з керівниками “Спілки визволення України”. Вирок – 5 років обмеження свободи у виправно-трудовах таборах. Вижити у таборі В. Романовському допомогли широка ерудиція, добра пам’ять, знання іноземних мов, лекторські навички, талант розповідача та знання медицини, отримані на першому курсі університету³⁹.

Повернення до наукового русла: “карагандинська” пора

Після звільнення – з 1940 по 1947 рр. – вчений працював у Карагандинському вчительському інституті. У надзвичайно несприятливій психологічній атмосфері, не маючи під руками необхідної літератури, В. Романовський все ж таки зумів налаштуватися на педагогічну та наукову роботу. У листі до Н. Полонської-Василенко (1940 р.) він писав: “...В 50 лет приходится начинать жизнь сначала...”⁴⁰. У ці роки, які співпали з драматичними подіями Другої світової війни, історик продовжував працювати над дисертацією, виступав з лекціями в госпіталях, займався наукою. У липні 1942 р. у листі до М. Гудзія вчений написав: “...О докторской диссертации писал в Ташкент С. Богоявленскому... Рецензентами будут Пичета В. и Готье Ю. ... Он (Готье Ю. – прим. авт.) великий знаток книг, а у меня ведь тема по переписным книгам Украины 1666 года, которые составлялись московскими писцами. Дело задерживается отсутствием бумаги и некоторых книг...”⁴¹. Одразу після закінчення війни вчений звернувся до органів влади з проханням зняти з нього судимість та дозволити проживання ближче до культурних центрів. Однак про повернення в Україну не могло бути й мови. Попри все, у 1946 р. В. Романовський захищає кандидатську дисертацію “Борьба за финансовую автономию Украины в 60-х годах XVII века”.

Друге дихання: “ставропольський” період

З 1947 р. все своє подальше наукове життя учений пов’язав зі Ставропольським педагогічним інститутом, де науковець нарешті зміг у повному обсязі реалізувати свій науково-дослідницький та педагогічно-викладацький потенціал. У 1948 р. В. Романовський захистив докторську дисертацію “Очерки по истории государственного устройства Украины во второй половине XVIIIст.”⁴². 24 травня 1949 р., внаслідок “беспрецедентной затяжки”⁴³ на засіданні Вченої Ради Московського міського педагогічного інституту було прийнято рішення про присвоєння вченому ступеня доктора історичних наук, а рік по тому Вища атестаційна комісія при Міністерстві вищої освіти СРСР 17 червня 1950 р. ухвалила попереднє рішення й одночасно затвердила його в званні професора⁴⁴. Упродовж 1950-х рр. В. Романовський залишався єдиним професором на факультеті.

У наступні роки вчений продовжував займатися дослідженням окремих питань з історіографії та декабристознавства, соціально-економічних проблем з історії Гетьманщини другої половини XVII – початку XVIII ст., вивчав історію окремих регіонів Російської Федерації (Ставрополля, Північного Кавказу). Окрім різнопланової науково-педа-

гогічної діяльності, багато часу віддавав організаційно-адміністративній роботі, обіймаючи з 1955 р. і до останніх днів життя посаду завідувача кафедри історії Росії Ставропольського педагогічного інституту⁴⁵. В. Романовський виховав плеяду молодих фахівців, які згодом викладали у вищих навчальних закладах Ставрополя, Краснодару, Грозного, Ростова-на-Дону. Узявши за зразок гурток М. Довнар-Запольського, В. Романовський керував на факультеті історичним гуртком, що займався вивченням окремих проблем феодалізму, здебільшого аграрних. Так само, як колись М. Довнар-Запольський, В. Романовський щотижня приймав у себе вдома студентів, надавав можливість початківцям працювати з книгами його бібліотеки. Він також доклав чимало зусиль роботі з аспірантами-істориками⁴⁶. Під його керівництвом було захищено понад 20 кандидатських і докторських дисертацій.

Без перебільшення, В. Романовський вважається фундатором історичної школи на Ставрополлі. Багато його учнів посіли окреме місце в історії історичної науки, серед них – І. Фроянов, С. Карпов, В. Шаповалов, Ф. Тройно та багато ін.

Перебуваючи фактично у вигнанні, В. Романовський не поривав зв'язків з Україною. Писав рецензії на праці дослідників української минувшини, листувався з редакціями українських наукових видань, вченими, зокрема, М. Гудзієм, С. Масловим, Л. Проценко, І. Бутичем. Багато часу приділяв спогадам, пов'язаних з роками навчання в Київському університеті. Показово, що на урочистостях з нагоди свого

В. Романовський у колі викладачів Карагандинського педагогічного інституту.
Фотопозитив зберігається в Державному архіві
Ставропольського краю Російської Федерації

В. Романовський з дружиною
О. Романовською.
Фотопозитив зберігається
в Державному архіві
Ставропольського краю
Російської Федерації

75-річного ювілею, В. Романовський закінчив виступ словами українського поета Б. Грінченка “Не велике я поле зорав, та за плугом ніколи не спав”⁴⁷, які, як ніякі інші, надзвичайно влучно характеризують напругу його життєдіяльності.

В останні роки життя В. Романовський багато редагував наукових праць, наукових збірників, навчальної літератури. Зокрема, завдяки його зусиллям побачила світ відома праця Є. Сташевського “Історія докапіталістичної ренти на Правобережній Україні у XVIII – першій половині XIX ст.”. Учений також продовжував займатися педагогічною діяльністю. Помер видатний історик-архівіст на 82-му році життя, 16 лютого 1971 р. у Ставрополі. Там же й похований.

Післямова

Ще за життя В. Романовський неодноразово звертався до вищих органів влади з проханням зняти судимість, однак був реабілітований лише посмертно в 1989 р. на підставі Указу Президії Верховної Ради СРСР від 16 січня 1989 р. “Про додаткові заходи щодо відновлення справедливості у ставленні до жертв репресій, які мали місце в період 1930–1940-х і на початку 1950-х років”⁴⁸.

Єдиний особовий архівний фонд В. Романовського, втім як і його бібліотека, не збереглися в цілісному вигляді. Особистий архів історика був прийнятий на зберігання до Державного архіву Ставропольського краю лише у 1987 р. Більшість книг з бібліотеки та рукописних документів утрачено назавжди, деякі з них потрапили до приватних осіб. Наймовірно, але так само як і доля вченого, так і його наукова спадщи-

на мають драматичну історію. Праця всього його життя – докторська дисертація – залишається неопублікованою.

Кожна нація, кожне покоління пишуться своїми видатними людьми. Ці постаті, ніби камертон свого часу та свого народу, задають тон звучання суспільства, постійно підносять планку суспільних звершень і устремлінь. Саме завдяки їм, висоті їхніх духовних і/або конкретно-предметних звершень залишаються в історії ті факти та події, які того варті. Із здобуттям незалежності України ім'я Віктора Олександровича Романовського повернулося на Батьківщину й по праву посіло провідне місце в історії української архівістики. Традиції національної архівознавчої думки, започатковані вченим на початку ХХ ст., вплинули на існування сучасної централізованої системи архівних установ України та виокремленню архівознавства в самостійну систему наукових знань. Сучасники поцінують його внесок у розвиток українського архівознавства, джерелознавства, історіографії тощо. Водночас вшанування ювілею людини такої величчч мало б набути в Україні більш широкого резонансу, аніж окремі публікації та поодинокі виставки архівних документів. Отож і спадає на думку: невже слова ученого про те, що праця архівіста непомітна, виявилися пророчими?

¹ Державний архів Ставропольського краю (далі – ДАСК), ф. Р-6007, оп. 1, спр. 477.

² *Захаров В.* Виктор Александрович Романовский (1890–1971). К 110-летию со дня рождения // Сборник русского исторического общества. – № 2 (150). – М.: Русская панорама, 2000. – С. 258; *Його ж.* Виктор Александрович Романовский (1890–1971) // Спеціальні історичні дисципліни: питання теорії та методики [Число 5] / Історіографічні дослідження в Україні [Вип. 10]: Збірка наукових праць на пошану академіка НАН України В. А. Смолія: У 2 ч. / Відп. ред. М. Ф. Дмитрієнко, Ю. А. Пінчук. – К.: НАН України. Ін-т історії України, 2000. – Ч. 1. – С. 418; *Його ж.* Романовский Виктор Александрович (1890–1971) // Российские исследователи Кавказа. История, археология, этнография. – Вып. 21. – Москва-Армавир, 2000. – С. 3.

³ ДАСК, ф. Р-6007, оп. 1, спр. 134.

⁴ Центральний державний архів літератури і мистецтва (далі – ЦДАМЛІМ України), ф. 28, оп. 1, спр. 1, арк. 24–24 зв.

⁵ ДАСК, ф. Р-6007, оп. 1, спр. 479.

⁶ Там само, спр. 134, арк. 1–1 зв.

⁷ Там само, спр. 483; Держархів м. Києва (далі – ДА м. Києва), ф. 16, оп. 363, спр. 97, арк. 1; оп. 479, спр. 25, арк. 8 зв.–9.

⁸ Держархів м. Києва, ф. 16, оп. 479, спр. 25, арк. 8 зв.–9.

⁹ Центральний державний архів громадських об'єднань (далі – ЦДАГО України), ф. 263, спр. 64454, арк. 14.

¹⁰ Там само, спр. 64454, арк. 2, 13; спр. 66855, Т. 1, арк. 54–55.

¹¹ Там само, спр. 66855, Т. 1, арк. 9 зв, 77; Т. 2, арк. 20, 102.

¹² Держархів м. Києва, ф. 16, оп. 469, спр. 395, арк. 4 зв.

¹³ Інститут рукопису Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського (далі – ІР НБУВ), ф. X, спр. 6349; Академічна комісія для складання біографічного словника діячів України // БВ. – 1923. – Ч. 4. – Стб. 82; Інституції та товариства Української Академії наук (січень–квітень) 19919 р. // Наше минуле. – 1919. – № 1–2. – С. 167.

¹⁴ ІР НБУВ, ф. X, спр. 11864, 11625, 11614, 11615.

¹⁵ ДАСК, ф. Р-6007, оп. 1, спр. 486, арк. 1–3.

¹⁶ ДА м. Києва, ф. 16, оп. 465, спр. 1307, арк. 110.

¹⁷ ІР НБУВ, ф. I, спр. 46187, арк. 1.

¹⁸ *Мітюков О.* Радянське архівне будівництво на Україні (1917–1973). – К.: Наукова думка, 1975. – С. 50.

¹⁹ ЦДАВО України, ф. 14, оп. 1, спр. 162, арк. 17–17 зв; 18.

²⁰ Там само.

²¹ ЦДАВО України, ф. 14, оп. 1, спр. 257, арк. 20–21зв., 22, 23; спр. 654, арк. 3, 120–123; спр. 655, арк. 3, 16, 26.

²² ЦДАВО України, ф. 14, оп. 1, спр. 254, арк. 100–102, 190.

²³ *Романовський В. О.* Нариси з архівознавства. Історія архівної справи на Україні та принципи порядкування в архівах. – Харків: Видання ЦАУ УСРР, 1927. – С. 4, 5, 135.

²⁴ *Романовський В. О.* Нариси з архівознавства. Історія архівної справи на Україні та принципи порядкування в архівах. – Харків: Видання ЦАУ УСРР, 1927. – 170 с.

²⁵ ЦДАВО України, ф. 14, оп. 1, спр. 162, арк. 20 зв.; спр. 261, арк. 4–4зв.

²⁶ Там само, спр. 638, арк. 19 зв., 20 зв.

²⁷ Центральний архів стародавніх актів у Києві. Зб. статей за ред. *В. О. Романовського*. – К.: видавництво ЦАУ. – 1929. – 223 с.

²⁸ *Романовський В.* Рец.: “Archejon” – науковий журнал, присвячений архівним справам. Томи I та II. Варшава, 1927 // АС. – X., 1928. – Кн. 7. – С. 84–86; *Його ж.* Рец.: “Archejon” – науковий журнал, присвячений архівним справам. Т. III. Варшава, 1928 // АС. – X., 1928. – Кн. 8. – С. 80–82; *Його ж.* Рец.: “Archejon” – науковий журнал, присвячений архівним справам. Т. IV. – Варшава, 1928 // АС. – X., 1931. – Кн. 4 (15). – С. 94–95.

²⁹ *Романовський В.* Рец.: Семенський Ю. Видавнича символіка. Проект встановити єдність. Варшава, 1928. // АС. – X. – 1928. – Кн. 7. – С. 86–87.

³⁰ *Романовський В.* Рец.: Український археографічний збірник. Видала АК УАН // АС. – 1928. – Кн. 5–6. – С. 106–114.

³¹ *Романовський В.* Рец.: Бельчиков Н. Теория археографии // АС. – 1930. – Кн. 3 (14). – С. 134–138.

³² *Романовський В.* Консервація пошкоджених грамот // АС. – 1930. – Кн. 2 (13). – С. 65–71; *Його ж.* Боротьба з архівними шкідниками // АС. – 1927. – Кн. 4. – С. 35–38; *Його ж.* З архівної техніки. Про переховування Московських приказних “стовпців” // АС. – 1931. – Кн. 4 (15). – С. 76–78.

³³ Архівознавство: Підручник для студентів вищих навчальних закладів України / Редкол.: Я. С. Калакура (гол. ред.) та ін. – К., 1998. – 316 с.

³⁴ Архівознавство: Підручник для студентів вищих навчальних закладів України / За заг. ред. Я. С. Калакури та І. Б. Матяш. – К., 2002. – 356 с.; Нариси історії архівної справи в Україні / За заг. ред. І. Б. Матяш та К. І. Климової. – К.: Видавн. дім. “КМ Академія”, 2002. – 612 с.; Хрестоматія з архівознавства:

Навч. посіб. для студ. іст. спец. вищ. навч. закл. / Упоряд.: Г.В. Боряк та ін. – К.: “Видавн.дім. КМ Академія”, 2003. – 408 с.

³⁵ ЦДАГО України, ф. 263, оп. 1, спр. 64454, арк. 49.

³⁶ ЦДАВО України, ф. 14, оп. 1, спр. 867, арк. 175.

³⁷ ІР НБУВ, ф. X, спр. 8158, арк. 24.

³⁸ Переписні книги 1666 р. / Відпов. редактор В. О. Романовський. – К.: Видання ВАУН, 1933. – 448 с.

³⁹ *Захаров В.* Виктор Александрович Романовский (1890–1971). К 110- летию со дня рождения // Сборник русского исторического общества. – № 2 (150). – М.: Русская панорама, 2000. – С. 260, 263.

⁴⁰ ЦДАМЛМ України, ф. 542, оп. 1, спр. 235, арк. 1 зв.

⁴¹ Там само, ф. 10, спр. 140, арк. 1.

⁴² ДАСК, ф. Р-6007, оп. 1, спр. 497, арк. 5.

⁴³ Там само, спр. 309; спр. 497, арк. 11.

⁴⁴ Там само, спр. 497, арк. 8–9.

⁴⁵ Там само, спр. 548; спр. 502, арк. 52.

⁴⁶ Там само, спр. 160, арк. 1–2; спр. 540, арк. 2; *Романовский В.* Научная работа исторических кафедр Ставропольского педагогического института в 1949–1950 учебном году // Вопросы истории. – 1950. – № 12. – С. 44.

⁴⁷ Грінченко Борис (1863–1910) – український письменник, педагог, лексикограф. Наведені у тексті рядки взято з поезії “Хлібороб” (1884).

⁴⁸ ЦДАГО України, ф. 263, оп. 1, спр. 66855, Т. 1, арк. 145–145 зв.

В статье реконструировано жизненный и творческий путь В. А. Романовского, раскрыт вклад историка-архивиста в развитие национальной архивоведческой мысли и архивного дела, процесс становления централизованной системы архивных учреждений Украины.

Ключевые слова: В. Романовский; архивист; историк; Киев; Караганда; Ставрополь.

The paper reconstructed the life and creative path of V. A. Romanovskiy, revealed the contribution of the historian-archivist in the development of national archive thoughts and archival work, the process of establishing a centralized system of archival institutions was shown.

Keywords: V. Romanovskiy; archivist; historian; Kyiv; Karaganda; Stavropol'.